

Аннотация.

Батюк Л.А., Квятко Т.Н. Бабко Н.Н. Транснационализация национальных экономических систем в условиях глобализации.

В данной статье были определены основные общие черты и направления транснационализации национальных экономических систем в условиях глобализации. Установлено, что транснационализация определяет характер взаимодействия государств с мировым хозяйством и реализуется через их внешнеэкономические связи. На основе исследования современных тенденций развития процесса транснационализации определены ее возможности влияния на количественно-качественные параметры глобальной экономической системы. Аргументировано двойственный характер влияния транснациональных корпораций на развитие мировой экономики. Определено влияние ТНК на развитие научно-технического прогресса в мире.

Ключевые слова: глобализация, транснациональные корпорации, транснационализация, национальные экономические системы, конкурентные преимущества.

Abstract.

Batyuk L.A., Kvyatko T.N., Babko N.N. Transnationalization of national economic systems in the context of globalization.

This article identified the main common features and directions of transnationalization of national economic systems in the context of globalization. It is established that transnationalization determines the nature of the interaction of states with the world economy and is realized through their foreign economic relations. Based on the study of modern trends in the process of transnationalization, its potential for influencing the quantitative and qualitative parameters of the global economic system is determined. The dual nature of the influence of transnational corporations on the development of the world economy is argued. The influence of TNCs on the development of scientific and technological progress in the world has been determined.

Key words: globalization, transnational corporations, transnationalization, national economic systems, competitive advantages.

УДК 33.025.12

**ВПЛИВ РЕСУРСНОГО ДОСТАТКУ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ
ІНСТИТУЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕСУРСНИХ ЕКОНОМІК**

**БЕЛОУСОВА О.С., К.Н.ДЕРЖ. УПР., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІАБСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Пожвавлення інтересу до вивчення інститутів та інституціоналізму, не лише в економіці, а й в різних сферах державного управління, визначає низку основних питань: як формуються інститути найбільш та найменш

розвинутих країн, як вони впливають на економічні показники та ефективність державного управління, в чому причини існуючих розбіжностей і які фактори призводять до ефективного, або навпаки неефективного інституційного устрою різних держав. Виникає закономірне питання, чому так, деякі країни змогли створити правила та норми, які сприяють зростанню і соціальному прогресу, а деякі, в тому числі і Україна, навіть змінюючи інституційну структуру у відповідність із політичною та економічною модернізацією, породжують та зберігають неефективні інституції.

В останні 15 років вчені активно досліджують взаємозв'язок між ресурсним достатком і якістю інститутів. При цьому вивчається вплив в обидві сторони: як достаток впливає на інститути і як інститути впливають на виникнення ресурсного прокляття. Можна впевнено стверджувати, що саме характер суспільних інститутів, що існують в тій чи іншій країні, визначає успіх або провал розвитку даної країни в довгостроковій перспективі. При цьому вважаємо, що в принципі, не існує ідеальної моделі інституційної структури, яку б можна було б впровадити, досліджуючи зарубіжний досвід, та гарантовано отримати ефективну економіку та державне управління, гарантований соціальний прогрес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження інституційного середовища та впливу інститутів на ефективність економіки, публічного управління та соціальної сфери, знайшли відображення в наукових працях багатьох зарубіжних дослідників, зокрема: А. Лузана [4], Г. Бортіса [2], Є. Бера [13], О. Вільямсона, Д. Норта [7], В. Полтеровича, К. Сабліна [8], Дж. Стігліца, О. Сухарева [11].

Проблематика впливу державних інститутів на структурні перетворення в національній економіці розкрита в працях таких вітчизняних науковців як: З. Ватаманюка [5], О. Власюка, І. Манцурова [6], А. Гриценка, С. Єрохіна [3], А. Мельник, С. Степаненка [9], А. Ткача [12].

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження механізмів трансмісії ресурсного достатку в ресурсне прокляття; визначення поняття ефективних інститутів; узагальнення результатів досліджень впливу інституційного розвитку на подолання ресурсного прокляття; визначення інститутів, що в більшій мірі сприяють розвитку економіки, обґрунтування рекомендацій по створенню адекватних інститутів для країн, багатих на природні ресурси.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна – одна з найбільших країн Європи за територією та чисельністю освіченого міського населення. Країна №1 за площею родючих ґрунтів і технічних талантів, лідер за географічною досяжністю найбільших світових ринків. Країна з дешевою електроенергією та багатими надрами, відкрита для бізнесу та в цілому достатньо демократична країна. Водночас це країна з надзвичайно бідними громадянами. І справді, саме узурпація економічних і політичних ресурсів (екстрактність інститутів) лежала в основі довгої історії занепаду України. Однак сьогодні ми маємо справу вже не з причинами, а з наслідками, які значно глибше простої корупції чи несправедливого розподілу благ.

Дослідження, присвячені впливу ресурсного достатку на інститути або його залежності від них, можна розділити на три групи:

- вплив ресурсного достатку на корупцію;
- вплив ресурсного достатку на такі політичні інститути, як рівень розвитку демократії і авторитаризм;
- вплив ресурсного достатку на політичну стабільність і на можливе виникнення збройних конфліктів як крайньої форми політичної нестабільності.

Результати досліджень впливу ресурсного достатку на демократію і виникнення конфліктів суперечливі. Наприклад, автори одного з досліджень [Arezki, Brückner 2009] знаходять негативний вплив на політичні свободи, але позитивне – на цивільні права і т. п. [17]

Результати досліджень впливу ресурсного прокляття на корупцію трохи більш стабільні (хоча серед них теж є роботи, автори яких його не знаходять). В [Arezki, Brückner 2009] на основі даних з 1992 по 2005 рік підтверджується його вплив на рівень корупції, який вимірюється за індексом корупції PRS, для 31 нафтовидобувної країни. Автори [Busse, Gröning, 2013] досліджують вплив експорту ресурсів на корупцію в 1984-2007 роках в 129 країнах і знаходять позитивну залежність [13].

Вперше термін «ресурсне прокляття» був введений британським економістом Річардом Оті (Richard Auty) в його книзі, присвяченій розвитку країн, багатих мінеральним сировиною [Auty, 1993]. У 1995 році економісти Джеффри Сакс і Ендрю Уорнер провели статистичне дослідження, в якому показали, що у країн з високою часткою експорту сировини в довгостроковій перспективі темпи зростання ВВП на душу населення нижче, ніж у країн з меншою часткою сировини в експорті [Sachs, Warner, 1995] [14].

Ресурсним прокляттям вважається феномен, що полягає в тому, що економіка багатих на природні ресурси країн розвивається більш низькими темпами, ніж країн, бідних ресурсами, або їх ВВП на душу населення і зовсім показує негативні темпи зростання. Цей феномен став доволі дискусійним та більшість дослідників не погоджувались із його існуванням.

Тим часом автори пізніших досліджень практично одностайно стверджують: якщо ресурсного прокляття і не існує в середньому по всій групі сировинних країн, то воно, як правило, спостерігається у країн зі слабкими інститутами.

Ресурсне прокляття пов'язано з рентними доходами, які занадто легко дістаються і занадто нерозумно витрачаються. Згідно усталеній думці, високий рентний дохід створюється в першу чергу нафтовою промисловістю, яка більшою мірою, ніж будь-яка інша, здатна породжувати ресурсне прокляття. Не тільки через високу ренту, а й тому, що нафтову галузь найлегше областити податками, а високі початкові інвестиції створюють передумови для домінування в ній державної власності. Таким чином, виникає хорошиший плацдарм для появи держави-рантє.

Існує й альтернативна ієрархія природних ресурсів з точки зору їх потенціалу по створенню ресурсного прокляття. Автори дослідження [Boschini, et al., 2007] стверджують, що він вище всього у копалин, які не тільки створюють високу вартість, але і мають низькі витрати на зберігання і транспортування і які відносно нескладно продати. Контроль над такими ресурсами набагато привабливіший, оскільки дає можливість легкого отримання незаконних вигод, і він настільки привабливий, що боротьба може дійти до збройного конфлікту [16].

При такому підході нафта виявляється тільки на третьому місці, серйозно поступаючись алмазам, та й кольоровим металам. Нижче нафти і приблизно на одному рівні розташовуються кава, какао, цукор і деревина. Зовсім низько - сільськогосподарська продукція і риба.

У сучасній економічній науці прийнято розрізняти ресурсну залежність (resource dependence) і ресурсне достаток, або достаток ресурсів (resource abundance). Не всі багаті на ресурси (resource-rich) країни від ресурсів залежать. Прикладами останніх є Австралія, Канада, США і Південна Африка [12].

Сакс і Уорнер запропонували взяти в якості запобіжного ресурсного достатку «частку експорту сировини в ВВП країни». В рамках цієї традиції зазвичай пропонується вважати багатими на ресурси країнами ті, в яких частка ресурсів у експорті або доходи

бюджету перевищує 20 %. Таке граничне значення використовується, наприклад, в одному з досліджень МВФ [Berg, et al., 2012] [13].

Коли мова йде про подолання ресурсного прокляття, фахівці звертають увагу як на економічні показники - зростання і диверсифікацію економіки, так і на соціальні - розвиток демократії. При цьому диверсифікація не є самоціллю, але вона сприяє економічному росту, забезпечує хоча б часткове збереження рівня ВВП при вичерпанні ресурсів і вирішує ряд інших економічних проблем.

Зазвичай механізми трансмісії ресурсного достатку в прокляття ділять на дві великі групи: макроекономічні та політ економічні [8].

До першої групи відносять «голландську хворобу», яка полягає в тому, що через експорт ресурсів за високими цінами національна валюта зміцнюється – і це знижує прибутковість і конкурентоспроможність інших галузей. На тлі високих цін на сировинні товари вкладення в переробний сектор стають неприбутковими у порівнянні із вкладеннями в видобувний.

Друга група причин пов'язана з державним управлінням. Ресурсний достаток стимулює активність в пошуках ренти (rent seeking), пов'язаної із корупцією і високими державними витратами («ненажерливістю»), збільшує ймовірність політичних репресій і військових конфліктів [15].

Економісти сходяться в тому, що в країнах з низьким рівнем інституційного розвитку ресурсний достаток породжує авторитарні інститути і навіть анархію, при якій неможливо гарантувати права власності. Велика рента - надто ласий шматок для правителів, і прагнення взяти її під контроль може стати причиною запеклої боротьби за владу і збройного конфлікту.

Фінансування нераціонально надмірної зайнятості в держсекторі, а також завищених пенсій і зарплат вважаються політично привабливим способом розподілу природної ренти. Вони є непрямою формою підкупу виборців з метою виграти наступні вибори [Robinson, 2006] [14].

Одним з проявів держави-рантє, є штучне стимулювання імпортозаміщення: вітчизняне виробництво сприяє зайнятості. Ще однією проблемою багатьох ресурсами країн може стати накопичення великих боргів під час економічного буму, оскільки їх бюджетна політика занадто проціклічна і держава витрачає навіть більше, ніж заробляє, фінансуючи дефіцит запозиченнями.

Економічні інститути визначають стимули і обмеження економічних суб'єктів, а також результати функціонування економіки.

Як такі, інститути являють собою рішення товариства, прийняте з урахуванням їх значення. Оскільки різні групи і індивіди, як правило, отримують вигоду від різних економічних інститутів, зазвичай даний суспільний вибір супроводжується конфліктом інтересів, який, в кінцевому рахунку, вирішується на користь груп, що володіють більшою політичною владою [9].

У свою чергу, обсяг політичної влади в суспільстві залежить від політичних інститутів і розподілу ресурсів. Політичні інститути визначають обсяг політичної влади *de jure*, тоді як групи, що володіють великими економічними ресурсами, можуть, як правило, мати велику політичну владу *de facto*. З цієї причини ми розглядаємо відповідні теоретичні рамки як динамічні, де політичні інститути і розподіл ресурсів є базовими змінними. Дані змінні також змінюються з часом, оскільки існуючі економічні інститути впливають на розподіл ресурсів, а групи, що володіють сьогодні політичною владою *de facto*, прагнуть змінити політичні інститути з тим, щоб розширити свою політичну владу *de jure* в майбутньому [11].

Економічні інститути сприяють економічному зростанню, коли політичні інститути надають владу групам, зацікавленим в широкомасштабному захисті прав власності, вводять ефективні обмеження індивідів, що володіють владою, і коли можливості отримання ренти можновладцями відносно невеликі.

Один з найвідоміших дослідників інститутів і нобелівський лауреат Дуглас Норт в програмній статті «Інститути» [North, 1991] визначив їх так: «Інститути - це обмеження, встановлені людиною, які структурують економічну, політичну і соціальну взаємодію. Концепція інституційної еволюції Д. Норта претендує на пояснення найзагальніших закономірностей розвитку людського суспільства. У складі інститутів Норт виділяє три головних складових: а) неформальні обмеження (традиції, звичаї, соціальні умовності), які складаються спонтанно, без чийогось свідомого задуму, як побічний результат взаємодії безлічі людей, які переслідують власні інтереси (багато в цьому процесі прояснила теорія ігор - Р. Аксельрод, Р. Сагден і ін.), і змінюються лише поступово; б) формальні правила (конституції, закони, судові прецеденти, адміністративні акти) встановлюються і підтримуються свідомо, найчастіше - силою держави, і допускають різку одномоментну ломку (в періоди революцій); в) механізми примусу, що забезпечують дотримання правил (суди, поліція і т.д.) [7].

Інститути визначають систему стимулів в економіці і задають напрямок змін - економічне зростання, стагнація або падіння. Стосовно

інститутів «круговорот речовин в природі» виглядає так: формальна політична влада створює економічні інститути, які, в свою чергу, визначають розподіл ресурсів, а воно веде до реальної політичної влади (може відрізнятись від формальної) [6].

Теоретики інститутів вважають, що економічні та політичні інститути взаємно впливають один на одного: якщо політична влада - це монополія вузької групи, то права власності всіх інших не можуть бути добре захищені. З іншого боку, якщо економічні інститути ведуть до нерівного розподілу ресурсів, то політичні інститути не можуть бути демократичними [1].

До економічних інститутів в першу чергу відносять ті, які визначають права власності; регулюють виконання контрактів, взаємодія між економічними суб'єктами і бар'єри на вхід. Головними політичними інститутами вважаються форма правління, обмеження на поведінку політиків і еліт, поділ влади, виборче право (в разі демократії) [10].

Інститутом також вважається рівень корупції - правда, важко сказати, економічний це інститут або політичний (група PRS, що випускає довідник з ризиків країн, відносить рівень корупції до політичних). В емпіричних дослідженнях в якості запобіжного розвитку інститутів зазвичай використовують ті чи інші індекси [16].

Інституційні зміни можуть виникати спонтанно, за рахунок стихійного взаємодії дій окремих господарюючих суб'єктів, – тоді змінюються неформальні правила гри - і свідомо, під впливом держави, що змінює ті чи інші формальні правила гри. Перший з основних джерел змін - це зрушення в структурі відносних цін. Технічний прогрес, відкриття нових ринків, зростання населення ведуть або до зміни цін кінцевого продукту по відношенню до цін факторів виробництва, або до зміни цін одних факторів по відношенню до цін інших. Деякі з колишніх форм організаційного та інституціонального взаємодії стають невитідними, і економічні агенти починають експериментувати з новими формами. Неформальні норми «роз'їдаються» ціновими зрушеннями поступово, коли їх починає дотримуватися все менша і менша кількість людей [3].

Інше джерело - ідеологія, тобто суб'єктивні моделі, через призму яких люди сприймають і оцінюють навколишній світ. Ідеологічні уподобання також не вільні від впливу економічних розрахунків: чим більше прибуткових можливостей блокує будь-чия суб'єктивна картина світу, тим сильніше стимули до її перегляду. Але ідеологія нерідко діє як самостійний фактор. Приклад – скасування економічно

високоєфективного інституту рабства в США, що можна пояснити тільки поступовим проникненням у свідомість суспільства переконання в аморальності власності на людські істоти [9]. Наприклад, як тільки корупція в Україні буде вважатися свідомо аморальною для усіх громадян, (а ні хоча й і несправедливою, але можливістю для обраних), тільки тоді може відбутися її зменшення (автор вважає, що корупція не може бути ліквідована в принципі).

Відсутність інституційних змін означає, що ніхто з агентів не зацікавлений в перегляді діючих «правил гри» (з урахуванням витрат, які їм довелося б понести). При відсутності інституційних витрат оптимальний набір «правил гри» складався б всюди і завжди, так як будь-який застарілий інститут нічого не варто було б замінити новим, більш ефективним.

Головну причину того, чому сили конкуренції далеко не завжди ведуть до відбраковування неефективних «правил гри» і чому застійні соціальні форми могли існувати тисячоліттями, Норт вбачає в тому, що високі транзакційні витрати роблять політичні ринки мало схожими на досконалий ринок неокласичної теорії [7].

У збереженні неефективних інститутів може бути зацікавлена держава, якщо це сприяє максимізації різниці між доходами та витратами бюджету; такі інститути можуть підтримуватися могутніми групами зі спеціальними інтересами; еволюція суспільства залежить від одного разу обраної інституційної траєкторії (path dependence): нові, більш ефективні «правила гри» можуть залишатися незадіяними, тому що їх введення вимагає значних початкових вкладень, від яких вільні вже давно вкорінені інститути. Все це стабілізує інституційну систему незалежно від ступеня її ефективності. Інститути як би «заптовхують» суспільство в певне русло, з якого потім важко згорнути. Складається «суміш» з ефективних і неефективних інститутів і саме співвідношення між ними визначає в кінцевому рахунку траєкторію розвитку суспільства [17].

При цьому формальні і неформальні правила повинні відповідати один одному та відповідно повинні відповідати один одному і їх зміни (принцип «конгруентності інститутів»). Наприклад, якщо держава позичає формальні правила гри з-за кордону, здійснюючи «імпорт інститутів», але ці правила в корені не відповідають звичаям і традиціям суспільства, то запозичення не матиме успіху.

Кумулятивність інституційних змін також означає їх пат-залежність: зміни, що почалися в якомусь напрямку, триватимуть в

майбутньому все з більшою силою. Еволюційність змін вказує на їх поступовість і повільність: інституційний процес носить інкрементний характер. Це означає, що інституційні зміни не відбуваються дискретно. Для них характерно перетікання, зазвичай вельми повне, утримання старих інститутів в нові, навіть в ході революційних, на перший погляд, змін. Пат-залежність визначає інституційну стабільність суспільства. Інститути структурують політичний процес, визначаючи доступи до участі в ньому і окреслюючи рамки активності політичних акторів. Дифузія влади через політичні інститути вносить вклад в процес демократизації, ускладнюючи для будь-якої гілки влади завдання сконцентрувати її в своїх руках [5].

Поділ влади між політичними інститутами і механізми інтеграції політичних рішень гілок в одне, загальнодержавне рішення, є фундаментальними питаннями, з яким стикається демократична влада на ранніх стадіях становлення. Визначальною і необхідною умовою розвитку будь-якої розвиненої країни, є наявність суспільних інститутів, які є інклюзивними (англ. Inclusive institutions). Прикладами таких країн є всі розвинені демократичні країни світу. І навпаки, країни, де громадські інститути носять закритий характер, приречені на відставання і занепад. Громадські інститути в таких країнах, на думку дослідників, стимулюють лише збагачення еліт, які контролюють доступ до цих інститутів, - це так звані екстрактивні інститути (англ. extractive institutions) [15].

Спробуємо визначити які інститути можна вважати якісними та ефективними. Відповідь міститься в методології розрахунку індексів, які оцінюють якість інститутів. Наведемо тут деякі з них.

– Захист прав власності. В якості запобіжного захисту прав власності можна використовувати міжнародний індекс захисту прав власності (IPRI). Його компонент «Правове і політичне середовище» включає такі чинники, як незалежність судової системи від держави і бізнесу, верховенство закону, політичну стабільність і контроль над корупцією.

– Відкритість економіки. В якості оцінки відкритості економіки можна використовувати підіндекс «Свобода торгівлі», підіндекс «Відкритість ринків» (входить в індекс економічної свободи газети Wall Street Journal і дослідницького центру Heritage Foundation). Він розраховується на основі двох показників: «середній рівень митних зборів» і «інші обмеження на торгівлю». Показник «інші обмеження», в свою чергу, складається з шести складових:

– кількісні обмеження: імпорتنі квоти, обмеження на експорт, ембарго і заборони, бартерна торгівля та т.п.;

– цінові обмеження: антидемпінгові і компенсаційні мита; податки, що стягуються при перетині товаром кордону, і т.п.;

– регуляторні обмеження: ліцензування, санітарні вимоги, стандарти безпеки, вимоги до упаковки і маркування, вимоги до реклами, захист торгових марок;

– інвестиційні обмеження: обмеження на конвертацію валюти, фінансовий контроль;

– митні обмеження: вимоги внесення депозиту, процедури оцінки митної вартості, митна класифікація, митні процедури;

– пряме державне втручання: субсидії та інша допомога, промислова політика, державне фінансування досліджень, технологічна політика.

– Підіндекс «Свобода міжнародної торгівлі» індексу економічної свободи в світі Інституту Фрейзера, який також можна використовувати в якості індикатора відкритості економіки, він виходить в першу чергу з такого непрямого показника, як відношення експортно-імпортних мит в абсолютному вираженні до обороту зовнішньої торгівлі. При цьому найгірший рейтинг отримують країни, де цей показник дорівнює 15 % і вище, то є й рівень в 15 %, на думку укладачів рейтингу, дуже високий.

– Далі йдуть середній розмір митних зборів (порогове значення для нижчого рейтингу – 50 %), середнє стандартне відхилення від середнього розміру мит - чим воно більше, тим гірше (порогове значення для нижчого рейтингу - 25%), а також регуляторні обмеження міжнародної торгівлі, валютні курси чорного ринку і контроль над переміщеннями людей і капіталу.

– Корупція. Відповідно до думки PRS, найпоширенішою формою корупції є незаконні платежі та хабарі, що виникають у зв'язку з експортними та імпортними ліцензіями, контролем над конвертацією валюти, нарахуванням податків, поліцейський захист і можливість отримання кредитів. Крім того, корупцією вважаються і такі, як висловлюються автори методології, потенційні форми, як надмірний патронаж, кумівство, працевлаштування, підхід «послуга за послугою», фінансування політичних партій і підозріло близькі зв'язки політиків і бізнесменів.

– Політичні інститути. Це «врахування думки громадян і підзвітність уряду», для чого є відповідний підіндекс індексу Міжнародного індексу якості державного управління (WGI) Світового банку. У ньому безліч складових, починаючи з індикаторів рівня розвитку демократії (свобода преси, чесність виборів, безперешкодний виїзд з країни і т. п.) [16].

Найбільш ефективними для подолання ресурсного прокляття інститутами вважаються сильний захист прав власності, відкритість економіки, низький рівень корупції та такі політичні інститути, як підзвітність уряду і гарантії виконання ним контрактів. Крім інститутів, важливими факторами є розмір компаній експортного сектора (менше – краще) і наявність сильного приватного сектора. А гнучкість фіскальної політики та оподаткування середньої тяжкості створюють стимули інвестувати і відведуть загрозу націоналізації видобувного сектора в період високих цін на сировину.

З точки зору боротьби з ресурсним прокляттям, можна визначити основні напрями інституційних змін: особиста зацікавленість, достовірність даних державного бюджету, достовірність даних держкомпаній, достовірність економічної і фінансової статистики (наприклад, цінних індексів, статистики зовнішньої торгівлі), достовірність даних державних банків, роз'яснення та публічне обговорення державної економічної політики, прозорість процесу держзакупівель.

Висновки. Таким чином, дослідження залежності ресурсного прокляття від якості інститутів і економічної політики дає теоретичні підстави вважати, що ресурсний достаток впливає на інститути. Як уже зазначалося, у держави-рантє менше стимулів інвестувати в створення ефективного податкового апарату, що, в свою чергу, може і погіршувати економічні показники, і сприяти зростанню авторитаризму. Зростання корупції може бути викликane пошуками ренти.

Визначимо три основні шляхи, що ведуть до позбавлення ресурсозалежної країни від ресурсного прокляття:

- диверсифікація економіки,
- ефективне витрачання коштів бюджету,
- згладжування волатильності.

Що стосується зворотного впливу - інститутів на ресурсне прокляття, то практично всі дослідники схиляються до висновку: природне багатство сприяє економічному зростанню, якщо в країні створені сильні інститути, але воно може обернутися і негативною стороною, якщо інститути слабкі. На думку автора, економічний розвиток суспільства неможливий без випереджаючого політичного розвитку, тобто без становлення загальнодоступних політичних інститутів.

Створення інститутів і впровадження політик і інструментів, що сприяють економічному зростанню і диверсифікації економіки, під

силу країні з будь-яким рівнем економічного розвитку при наявності політичної волі, яка може бути або свідомою, або примусовою, в залежності від ефективності політичної влади та політичних інститутів.

Література.

1. Богоявленська Ю.В. Еволюція інституціональної теорії в контексті трансформації сучасних економічних систем: Монографія / Ю.В. Богоявленська, К.С. Шапошников. – Житомир : ЖДТУ, 2010. – 550 с.

2. Бортіс Г. Інституції, поведінка та економічна теорія: Внесок до класико-кейнсіан. політ. економії / Г. Бортіс ; пер. з англ. Т. Бардадін. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 560 с.

3. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект) : наукова монографія / С.А. Єрохін. – К., Видавництво «Світ Знань», 2002. – 528 с.

4. Институциональная экономика: новая институциональная экономическая теория : учебник / Под общей ред. д.э. н., проф. А.А. Лузана. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 416 с.

5. Інституційні засади формування економічної системи України: теорія і практика / За ред. З. Ватаманюка. – Львів : «Новий світ – 2000», 2005. – 648 с.

6. Манцуров І.Г. Інституційне планування в системі державного регулювання економіки : [монографія] / І.Г. Манцуров. – К. : НДЕІ, 2011. – 655 с.

7. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт ; пер. з англ. І. Дзюб. – К. : Основи, 2000. – 18 с.

8. Саблін К.С. Роль інституціональної середовища в формуванні інститутів розвитку / К.С. Саблін // Журнал інституціональних досліджень. – 2012. – № 2, Том 4. – С. 32.

9. Степаненко С.В. Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології) : монографія / С.В. Степаненко. – К. : КНЕУ, 2008. – 312 с.

10. Структурні трансформації в національній економіці: проблеми діагностики та інституційного забезпечення : монографія / За ред. д.е.н., проф. А.Ф. Мельник. – Тернопіль : ТНЕУ, 2012. – 175 с.

11. Сухарев О.С. Методологические основы институционального анализа: старая, новая школы и мейстрим / О.С. Сухарев // Макроэкономика. – 2013. – № 41 (179). – 17 с.

12. Ткач А.А. Институциональная экономика. Новая институциональная экономическая теория / А.А. Ткач. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 304 с.

13. Berr E., Combarnous F., and Rougier E. (2009). Too much consensus could be harmful : measuring the implementation of international financial institutions policies and their effects on growth, in Rochon L.-P. (Ed.) Monetary policies and Financial stability, London : [Electronic resource]. – Access mode: <https://ideas.repec.org/e/c/pci2.html>.

14. Besley T., and Persson T. (2009). State Capacity, Conflict and Development, *Econometrica*, Forthcoming. [Electronic resource]. – Access mode: <https://doi.org/10.3982/ECTA8073> .

15. Credit Suisse Global Wealth Databook 2015. Research Institute Thought leadership from Credit Suisse Research and the world's foremost experts [Electronic resource]. – Accessed mode : [http://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/index.cfm?fileid=Index of Economic Freedom / The Wall Street Journal & The Heritage Foundation](http://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/index.cfm?fileid=Index%20of%20Economic%20Freedom%20-%20The%20Wall%20Street%20Journal%20&%20The%20Heritage%20Foundation) [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.heritage.org/> .

16. The International Property Rights Index 2015 [Electronic resource]. – Access mode : <http://internationalpropertyrightsindex.org/> The Corruption Perceptions Index / Transparency International [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.transparency.org/>.

17. World Economic Forum [Electronic resource]. – Access mode: <https://ru.wikipedia.org>

References.

1. Bohoiavlenska Yu.V., & Shaposhnykov K.S. (2010). *Evolutsiia instytutsionalnoi teorii v konteksti transformatsii suchasnykh ekonomichnykh system* [Evolution of institutional theory in the context of the transformation of modern economic systems]. Zhytomyr: ZhDTU, p. 550 [in Ukrainian].

2. Bortis H. (2007). *Instytutsii, povedinka ta ekonomichna teoriia: Vnesok do klasyko-keinsian. polit. ekonomii* [Institutions, Behavior and Economic Theory: Contribution to the Classical-Keynesian Political Econom]. (T. Bardadym, Trans). Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», p. 560 [in Ukrainian].

3. Ierokhin S.A. (2002). *Strukturna transformatsiia natsionalnoi ekonomiky (teoretyko-metodolohichniy aspekt)* [Structural transformation of the national economy (theoretical and methodological aspect)]. Kyiv: Vydavnytstvo «Svit Znan», p. 528 [in Ukrainian].

4. Luzan A.A. (Ed.). (2006). *Ynstitutsyonal'naya ekonomika: novaya ynstitutsyonal'naya ekonomicheskaya teoriya* [Institutional economy: a new institutional economic theory]. Moscow: YNFRA-M, p. 416 [in Russian].

5. Vatamaniuk Z. (Ed.). (2005). *Instytutsiini zasady formuvannia ekonomichnoi systemy Ukrainy: teoriia i praktyka* [Institutional Principles of the Formation of the Ukrainian Economic System: Theory and Practice]. Lviv : «Novyi svit-2000», p. 648 [in Ukrainian].

6. Mantsurov I.H. (2011). *Instytutsiine planuvannia v systemi derzhavnogo rehuliuвання ekonomiky* [Institutional planning in the system of regulation of economics]. Kyiv: NDEI, p. 655 [in Ukrainian].

7. Nort D. (2000). *Instytutsii, instytutsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky* [Institutions, Institutional Change and the Functioning of the Economy]. (I. Dziub, Trans). Kyiv: Osnovy, p. 18 [in Ukrainian].

8. Sablyn K.S. (2012). Rol' ynstitutsyonal'noy srody v formirovaniy ynstitutov rozvytytya [The role of the institutional environment in the formation of development institution]. *Zhurnal ynstitutsyonal'nykh yssledovany – Journal of Institutional Studies*, No. 2, Vol. 4, p. 32 [in Russian].

9. Stepanenko S.V. (2008). *Instytutsionalnyi analiz ekonomichnykh system (problemy metodologii)* [Institutional analysis of economic systems (problems of methodology)]. Kyiv: KNEU, p. 312 [in Ukrainian].

10. Melnyk A.F. (Ed.). (2012). *Strukturni transformatsii v natsionalnii ekonomitsi: problemy diabnostyky ta instytutsiinoho zabezpechennia* [Structural Transformations in the National Economy: Problems of Diagnosis and Institutional Support]. Ternopil : TNEU, p. 175 [in Ukrainian].

11. Sukharev O.S. (2013). Metodolohycheskye osnovy ynstytutsyonal'noho analiza: staraya, novaya shkoly y meystrym [Methodological foundations of institutional analysis: old, new school and meistram]. *Makroekonomyka – Macroeconomics*, No. 41(179), p. 17 [in Russian].

12. Tkach A.A. (2007). *Instytutsionalna ekonomika. Nova instytutsionalna ekonomichna teoriia* [Institutional Economics. New Institutional Economic Theory]. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury, p. 304 [in Ukrainian].

13. Berr E., Combarrous F., & Rougier E. (2009). Too much consensus could be harmful: measuring the implementation of international financial institutions policies and their effects on growth, in Rochon L.-P. (Ed.) *Monetary policies and Financial stability*, London . Retrieved from <https://ideas.repec.org/e/c/pei2.html> [in English].

14. Besley T., & Persson T. (2009). State Capacity, Conflict and Development, *Econometrica*, Forthcoming. Retrieved from <https://doi.org/10.3982/ECTA8073> [in English].

15. Credit Suisse Global Wealth Databook 2015. Research Institute Thought leadership from Credit Suisse Research and the worlds foremost experts Retrieved from <http://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/index.cfm?fileid=Index of Economic Freedom / The Wall Street Journal & The Heritage Foundation>. Retrieved from <http://www.heritage.org/> [in English].

16. The International Property Rights Index 2015. Retrieved from <http://internationalpropertyrightsindex.org/> The Sorruption Perceptions Index / Transparency International. Retrieved from <http://www.transparency.org/> [in English].

17. World Economic Forum. Retrieved from <https://ru.wikipedia.org> [in English].

Анотація.

Белоусова О.С. Вплив ресурсного достатку на ефективність інституційного розвитку ресурсних економік.

Статтю присвячено дослідженню взаємного впливу ресурсного достатку та ефективності інституційного розвитку ресурсних економік, а також механізмів трансмісії ресурсного достатку в ресурсне прокляття, за умови неефективності інституційної системи.

Визначено, що саме характер суспільних інститутів, що існують в тій чи іншій країні, визначає успіх або провал розвитку даної країни в довгостроковій перспективі.

Обґрунтовано, що в країнах з низьким рівнем інституційного розвитку ресурсний достаток породжує авторитарні інститути і навіть анархію. Природне багатство сприяє економічному зростанню, якщо в країні створені сильні інститути, але воно може обернутися і негативною стороною, якщо інститути слабкі. На думку автора, економічний розвиток суспільства неможливий без випереджаючого політичного розвитку, тобто без становлення загальнодоступних політичних інститутів.

Запропоновано шляхи, що ведуть до позбавлення ресурсозалежної країни від ресурсного прокляття: диверсифікація економіки, ефективне витрачання коштів бюджету, згладжування волатильності; найбільш ефективні для подолання ресурсного прокляття інститути: сильний захист прав власності, відкритість економіки, низький рівень корупції та такі політичні інститути, як підзвітність уряду і гарантії виконання ним контрактів.

Ключові слова: *інститути, ресурсний достаток, ресурсне прокляття, інституційні зміни, ефективна інституційна система, ресурсна економіка, механізми трансмісії, економічне зростання.*

Аннотація.

Белоусова О.С. Влияние ресурсного изобилия на эффективность институционального развития ресурсных экономик.

Статья посвящена исследованию взаимного влияния ресурсного изобилия и эффективности институционального развития ресурсных экономик, а также механизмов трансмиссии ресурсного изобилия в ресурсное проклятие, при неэффективной институциональной системе.

Определено, что именно характер общественных институтов, существующих в той или иной стране, определяет успех или провал развития данной страны в долгосрочной перспективе.

Обосновано, что в странах с низким уровнем институционального развития ресурсное изобилие порождает авторитарные институты и даже анархию. Природное богатство способствует экономическому росту, если в стране созданы сильные институты, но при этом оно может иметь и отрицательный эффект, если институты слабы. По мнению автора, экономическое развитие общества невозможно без опережающего политического развития, то есть без становления общедоступных политических институтов.

Предложены пути, ведущие к избавлению ресурсозависимой страны от ресурсного проклятия: диверсификация экономики, эффективное расходование средств бюджета, сглаживание волатильности; наиболее эффективные для преодоления ресурсного проклятия институты: сильная защита прав собственности, открытость экономики, низкий уровень коррупции и такие политические институты, как подотчетность правительства и гарантии выполнения им контрактов.

Ключевые слова: *институты, ресурсный достаток, ресурсное проклятие, институциональные изменения, эффективная институциональная система, ресурсная экономика, механизмы трансмиссии, экономический рост.*

Abstract.

Belousova O.S. The influence of resource abundance on the effectiveness of the institutional development of resource economies.

The article is devoted to the study of the mutual influence of resource abundance and the effectiveness of the institutional development of resource economies, as well as the mechanisms of transmission of resource abundance to the resource curse, with an ineffective institutional system.

It was determined that it is the nature of public institutions that exist in a particular country that determines the success or failure of a given country's development in the long term.

It has been substantiated that in countries with a low level of institutional development, resource abundance creates authoritarian institutions and even anarchy. Natural wealth contributes to economic growth if a country has strong institutions, but it can also have a negative effect if institutions are weak. According to the author, the economic development of society is impossible without advanced political development, that is, without the formation of public political institutions.

The ways leading to the deliverance of a resource-dependent country from a resource curse are proposed: diversification of the economy, efficient use of budget funds, smoothing out volatility; the most effective institutions for overcoming the resource curse are: strong protection of property rights, an open economy, low levels of corruption, and political institutions such as government accountability and guarantees that contracts are fulfilled.

Key words: *institutions, resource wealth, resource curse, institutional changes, effective institutional system, resource economy, transmission mechanisms, economic growth.*

УДК:338.2.332

СУТНІСТЬ ТА ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

**БОГОМОЛОВА К.С., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Тенденції глобалізації, посилення інтеграційних процесів, а також сучасна криза світової продовольчої системи, яка пов'язана зі збільшенням чисельності населення Землі, підвищенням рівня життя в умовах обмеженої кількості земельних та інших ресурсів для виробництва продуктів споживання, визначає об'єктивну необхідність підвищення конкурентоспроможності продукції агропромислового виробництва. Це визначається винятковим значенням аграрного комплексу у забезпеченні сталого розвитку аграрного ринку, здійсненні продовольчої незалежності, розширення експортного потенціалу.